

Edward Muszalski

Odsetki

Palestra 10/2(98), 9-19

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

kim jego członkom stałego udziału. Koledzy rzeszowscy oczekują więc wskazania im drogi wyjścia w takiej sytuacji.

W końcu należy odnotować, że również środowisko rzeszowskie uważa za celowe rozpoczęcie publikowania artykułów z zakresu historii adwokatury polskiej, co niewątpliwie zachęci kolegów i ich rodziny do „otwarcia szkatuł” i nadsyłania znajdujących się w ich posiadaniu dokumentów i przyczynków z tej dziedziny. „Palestra”, zachowując w pełni swój dotychczasowy dorobek naukowy, powinna — zdaniem dyskutantów — stać się atrakcyjnym organem całej adwokatury, organem odzwierciedlającym całokształt zjawisk i zmian, zachodzących w tym środowisku.

EDWARD MUSZALSKI

Odsetki

Jako instytucja prawa cywilnego, odsetki — wraz ze zmianami ustrojowymi — doznały zmiany co do swego charakteru i funkcji.

W gospodarce kapitalistycznej odsetki są z reguły — ze strony dłużnika — wynagrodzeniem za korzystanie z kapitału wierzyciela i wiążą się z kredytem krótko lub długoterminowym, a prócz tego są one również częścią odszkodowania i uzupełnienia odszkodowania za czyny niedozwolone oraz za niewłaściwe wykonanie obowiązków umowy. W gospodarce socjalistycznej odsetki znajdują zastosowanie głównie ze względu na potrzeby dyscypliny finansowej w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej uczestniczącymi w obrocie oraz w stosunkach z bankami, przyczyniając się w ten sposób do kontroli rentowności przedsiębiorstw działających na zasadach rozrachunku gospodarczego oraz do terminowego wykonywania zobowiązań.¹ Wreszcie w gospodarce prywatnej, nie uspołecznionej, również uwydatnia się rola odsetek jako środka przymusu przyczyniającego się do terminowego wykonywania zobowiązań.

W obu ustrojach ważna jest rola odsetek przy odszkodowaniach jako rekompensaty za niekorzystanie (pozbawienie korzystania) z pieniędzy. Ponadto, w obu ustrojach odsetki stanowią zachętę do oszczędzania, do gromadzenia zasobów na przyszłe większe wydatki ze strony osób prywatnych, które lokują swe oszczędności w powołanych do tego instytucjach.

Odsetki będące specjalnym rodzajem zobowiązania dania stanowią świadczenie uboczne. Nieważność zobowiązania głównego pociąga za sobą nieważność zobowiązania dodatkowego co do odsetek, ale nie odwrotnie. Odsetki dzielą zwykle los zobowiązania głównego, choć nie zawsze tak bywa. Jednakże po powstaniu zobowiązania głównego dodatkowe zobowiązanie zapłaty odsetek uzyskuje do pewnego stopnia byt odrębny, przy czym zobowiązanie to różni się co do czasu i sposobu spełnienia, przedawnia się oraz wygasa niezależnie od długu głównego.

¹ W. Czachórski: Zarys prawa zobowiązań — Część ogólna, 2 wyd., 1963, PWN, str. 84.

Przykład uznania tej zasady odrębnego bytu odsetek znajdujemy w tezie: „Wniesienie pozwu o sumę kapitałową samo przez się nie pociąga za sobą konsumowania samodzielnego roszczenia z tytułu odsetek od tego kapitału” (SN 4.I.1950 r. C 1759/49 PP 50/10/170 t.u.gl.apr. W. Siedleckiego²; kwestia dotyczyła nowego powództwa o rentę za czas wcześniejszy niż zasądzona przedtem i samych odsetek).

Kodeks cywilny z roku 1964, podobnie jak przedtem kodeks zobowiązań, nie określa pojęcia odsetek, pozostawiając to określenie nauce prawa. Ustawodawcy uważali je zresztą i dawniej za pojęcie zrozumiałe powszechnie i nie budzące wątpliwości. Przez odsetki rozumie się świadczenie za korzystanie z cudzych pieniędzy, obliczone w stosunku procentowym — od stu jednostek — zazwyczaj rocznie. Tak podaje też to określenie najnowszy słownik języka polskiego (pod redakcją prof. Witolda Doroszewskiego): „O d s e t e k: 1. Liczba jednostek przypadająca na każde 100 jednostek danej całości, procent. 2. Procent od kapitału.”

Pozostawiam tu na uboczu kwestię możliwości obliczania odsetek od innych rzeczy zamiennych niż pieniądze, a więc kwestie rozróżniania przychodów naturalnych od cywilnych.³

Zarówno pojęcie odsetek, jak i reguły prawne ich dotyczące są dosyć proste i wydają się powszechnie zrozumiałe. A jednak dziwić może, jak i dlaczego w praktyce sądowej są one nieprecyzyjnie stosowane.

Z istotą rzeczy, że odsetki są „należnością uboczną” (art. 466 k.c.), wiążą się przepisy i domniemania prawne:

a) przelew wierzytelności obejmuje również zaległe odsetki (art. 509 § 2 k.c. — tak jak art. 170 § 2 k.z.),

b) zabezpieczenie hipoteczne wierzytelności obejmuje też zabezpieczenie odsetek za dwa ostatnie lata przed licytacją (art. 194 prawa rzeczowego pozostał nadal w mocy — art. III pkt 3 przep. wpr. k.c.),

c) zabezpieczenie wierzytelności zastawem obejmuje także roszczenie o odsetki, jeśli nie są one przedawnione (art. 314 k.c. — podobnie jak art. 260 pr. rz.),

d) odsetki ulegają zaspokojeniu w planie podziału funduszów z egzekucji nieruchomości w równym stopniu z należnością (art. 1025 k.p.c. według kategorii w tym artykule wymienionych oraz art. 1035 i nast. k.p.c.), z tym jednak ograniczeniem opłat za użytkowanie wieczyste terenu i opłat za użytkowanie budynków stanowiących własność państwa, że tylko za ostatnie dwa lata przed przyśądzeniem własności, a pozostałe w kategorii 7 art. 1025 § 3 k.p.c.,

e) dłużnik może zwrócić przedmiot pożyczki przed terminem (w braku przeciwnego wyraźnego zastrzeżenia), choćby pożyczka była oprocentowana. Obecnie bowiem termin spełnienia świadczenia poczytuje się w razie wątpliwości za zastrzeżony na korzyść dłużnika (art. 457 k.c.), odpadł zaś przepis co do niedozwolonego zwrotu pożyczki oprocentowanej przed terminem (uchylony art. 440 § 2 k.z.)

Obowiązek płacenia odsetek nie wynika sam przez się z samego faktu powstania każdego zobowiązania głównego, lecz ma swe źródło w szczególnym tytule⁴.

Kodeks cywilny z 1964 r. zawiera w art. 359 § 1 następującą zasadę ogólną:

² Sposób oznaczenia i skróty oraz część sformułowań tez orzeczeń przyjęto według Z. Trybalskiego: Bibliografia prawa cywilnego i procesu cywilnego za lata 1945—1960, Warszawa 1963.

³ L. Domański: Instytucje kodeksu zobowiązań — Część ogólna, 1936, s. 411.

⁴ R. Longchamps de Berier: Zobowiązania, 2 wyd., 1939, s. 42 (§ 9.II).

„§ 1. Odsetki od sumy pieniężnej należą się tylko wtedy, gdy to wynika z czynności prawnej albo z ustawy, z orzeczenia sądu, państwowej komisji arbitrażowej lub z decyzji innego właściwego organu.

2. Jeżeli wysokość odsetek nie jest w inny sposób określona, należą się odsetki ustawowe.”

Brzmienie to różni się od poprzednio obowiązującego art. 86 k.z. stylistycznie: zamiast „tylko wówczas” mamy obecnie „tylko wtedy”, zamiast „wierzyciel może żądać odsetek od należnych (...)” jest teraz krótszy tekst „odsetki (...) należą się”, a więc tekst bardziej obiektywny. Zamiast sformułowania dawnego „gdy to wynika z umowy, zwyczaju lub ustawy” (wymieniono 3 podstawy) obecne wyliczenie jest obszerniejsze, bo zawiera 5 podstaw: z czynności prawnej (1) albo z ustawy (2), z orzeczenia sądu (3), państwowej komisji arbitrażowej (4) lub z decyzji innego właściwego organu (5).

(1) Przez czynność prawną rozumieć należy umowy dwustronne, trzystronne (np. kontraktacja z udziałem Państwowego Zakładu Ubezpieczeń) i wielostronne, jak również czynności jednostronne (np. przyrzeczenie publiczne — ogłoszenie — art. 919 i nast. k.c.) Umowa może określać odsetki tak za czas przeszły, jak i na przyszłość od istniejącego zobowiązania pieniężnego, może też przewidywać odsetki od przyszłych, jeszcze nie istniejących zobowiązań. Odsetki mogą się należeć z mocy umów indywidualnych, jak i z mocy umów nieindywidualnych (szablonowych): z umowy przystąpienia (np. odbiorcy gazu z gazownią miejską), z regulaminu (art. 385 k.c.; dawniej art. 71 k.z.), z umowy wzorcowej. typowej (art. 384 k.c.; dawniej art. 72 k.z.).

Gdy do zawarcia umowy wymagana jest forma pisemna (art. 73 k.c.) albo gdy umowa była zawarta na piśmie (art. 77 k.c.), zastrzeżenie umowne odsetek powinno być też stwierdzone pismem, jako dodatkowe uzupełniające umowę.⁵

(2) Odsetki z ustawy. Obowiązek płacenia odsetek przewidziany jest w kodeksie cywilnym w art. 481 (zmieniony dawny art. 248 k.z.), który, jako najważniejszy i mający najpowszechniejsze zastosowanie, trzeba tu wysunąć na pierwsze miejsce. Artykuł ten głosi: „§ 1. Jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.”

Stara to rzymska zasada: *in bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur*⁶ — w umowach dobrej wiary należą się odsetki za zwłokę. Wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia świadczenia pieniężnego. Przypomnieć tu należy, że już kodeks zobowiązań w art. 243, tak jak obecnie kodeks cywilny w art. 476, przyjął zasadę prawa rzymskiego: *dies interpellat pro homine* — dzień wzywa za człowieka — sam termin upomina się o zapłatę długu — sam dzień stawia dłużnika w zwłocę. Zasada ta obywa się bez potrzeby aktu szczególnego stawiania w zwłocę dłużnika przez wezwanie, niegdyś wymaganego przez k.c. Napoleona (art. 1139), wyznający zasadę przeciwną: *dies non interpellat pro homine*, podkreślaną przez komentatorów francuskich.⁷ Ale tego szczególnego aktu już nie wymagał kodeks cywilny niemiecki z roku 1896.

⁵ L. Domański, op. cit., s. 414.

⁶ T. Dydziński: Słownik łacińsko-polski do źródeł prawa rzymskiego, 1883 (pod Mora, zwi.: I. 47, D. 19.1).

⁷ Na przykład V. Marcadé: Explication théorique et pratique du Code Napoleon, t. IV, 1859, § 510, s. 413 (pod art. 1139).

Sam fakt niedotrzymania terminu zobowiązuje do zapłaty odsetek zwłoki bez względu na przyczynę zwłoki (orzeczenie GKA 10.II.1950 r. VI.16.A.1/50. PUG 50/4/93 — t.u.). Sam fakt niedotrzymania terminu zobowiązań pociąga za sobą obowiązek zapłaty odsetek zwłoki, chociażby należność główna została następnie uiszczona (GKA 28.IV.1950 r. III.A. 83/50 PUG 50/6/156 t.u.).

Jednakże dłużnik może nie ponosić odpowiedzialności, gdy trzeba ją przypisać osobie trzeciej. Na przykład odbiorca towaru nie jest obowiązany do zapłaty odsetek zwłoki w wypadku, gdy opóźnienie w zapłacie należności za towar dostarczony w drodze inkasa nastąpiło na skutek czynności manipulacyjnych między bankiem dostawcy a bankiem odbiorcy (GKA 2.X.1951 r. I A 204/51 PUG 52/10/390 — t.u.). Bank, który bezzasadnie odmówił dokonania zleconego przelewu, obowiązany jest do pokrycia odsetek zwłoki za okres, o który przekazanie kwoty zostało opóźnione (GKA 12.I.1953 r. I.A.681/52 PUG 53/6/230 — t.u.). Nie można jednak żądać od dłużnika — poza odsetkami — jeszcze odszkodowania za zwłokę w wykonaniu zobowiązania pieniężnego, opierając to żądanie na wzroście cen po upływie terminu płatności, gdyż wzrost cen nie pozostaje w związku przyczynowym z niewykonaniem zobowiązania, jak również nie jest normalnym następstwem zwłoki dłużnika (wyrok SN z 14.XII.1948 r. Lu C 482/48 PP/50/3/123 — t.u.g.l.cz.kr. Alfreda Ohanowicza, PN 49/5-6/406 — t.).

Jeżeli sąd według swego uznania zasądza tytułem odszkodowania sumę mniejszą niż żądana przez powoda (na podstawie art. 343 dawnego k.p.c., później art. 330 tegoż k.p.c., tj. z r. 1950, a obecnie art. 322 nowego k.p.c.), to od zasądzonej sumy należą się odsetki na zasadach ogólnych; przepis k.p.c. nie daje podstaw do przekreślenia mocy obowiązującej prawa materialnego (art. 86 i 248 k.z.; obecnie 359 i 481 k.c.) co do odsetek (SN 23.IV.1949 Wa C 341/48 DPP 50/3/61). Na podstawie art. 248 k.z. (obecnie 481 k.c.) dłużnik jest obowiązany uiścić odsetki, choćby nie popadł w zwłokę w rozumieniu art. 243 § 2 k.z. (obecnie 476 k.c.) (SN 13.IX.1949 r. C 531/49. NP 50/5-6/463 — t.).

Wierzyciel może w razie zwłoki dłużnika żądać ponadto — prócz odsetek — naprawienia szkody na zasadach ogólnych (art. 481 § 3 k.c.; dawniej 248 § 3 k.z.).

W art. 248 § 3 k.z. (obecnie 481 § 3 k.c.) chodzi o dodatkowe odszkodowanie, czyli o tę część odszkodowania, która przy uwzględnieniu odsetek pokryje szkodę doznaną przez wierzyciela wskutek spóźnienia się dłużnika z wykonaniem zobowiązania pieniężnego. Łączne odszkodowanie uzyskane z tytułu odsetek i na zasadach ogólnych nie może przewyższać ogólnej szkody majątkowej doznanej przez wierzyciela (SN 28.IV.1958 r. 2 CR 460/57 Zb. O. 59/2/53 — t.u. RPE 59/1/331 — t.).

Odsetki więc należą się z zasady licząc od uchybionego terminu spłaty zobowiązania pieniężnego. Ten pogląd wspierają też tezy z wyroku Sądu Najwyższego: odsetki należą się za samo opóźnienie (248 § 1 k.z.), a więc jako sui generis kara za opóźnienie, choćby wierzyciel nie poniósł wskutek opóźnienia żadnej szkody. W tym właśnie wyczerpuje się funkcja odsetek za opóźnienie. Wierzyciel może nadto żądać dodatkowego odszkodowania (SN 14.XI.1963 r. I CR 870/62, OSN 64/210).

Odmienne poglądy (w związku ze szczególnym rodzajem odszkodowania: powód-pracownik żądał renty wyrównawczej na skutek wypadku w kopalni węgla), który wydaje mi się mocno kwestyjny i jakby cofający bieg dziejów, zawiera inny wyrok Sądu Najwyższego, w myśl którego zobowiązanie odszkodowawcze, mające swe źródło w naruszeniu przez pracodawcę obowiązku bhp, nie jest zobowiązaniem z art. 248 § 1 k.z. Data wymagalności tego roszczenia nie wystarcza

jeszcze do ustalenia, że dłużnik obowiązany jest płacić odsetki za opóźnienie (art. 248 § 1 k.z.). Wymagane jest ponadto stwierdzenie, że dłużnik jest w zwłoce (art. 243 § 1 k.z.). Zarazem wytoczenie powództwa należy uważać za jednoznaczne z wezwaniem do spełnienia świadczenia (SN 31.I.1962 r. 3 CR 524/61, OSN 53/66).

Kodeks cywilny przewiduje odsetki, jeżeli ktoś użył swych pieniędzy w cudzym interesie i ma prawo żądać ich zwrotu; osobami tymi są:

- prowadzący cudzą sprawę bez zlecenia (art. 753 § 2 k.c. — tak jak art. 117 k.z.),
- przyjmujący zlecenie (art. 742 k.c.; art. 508 k.z.),
- przechowawca (art. 842 k.c.; art. 530 k.z.),
- biorący do używania (art. 713 k.r.; art. 425 k.z.).

Tak samo należą się odsetki w wypadkach, gdy ktoś trzyma cudze pieniądze poza czas potrzeby i obowiązany jest do zwrotu, gdyż używa cudzych pieniędzy bez prawnego tytułu. Tak więc powinien płacić odsetki:

- przyjmujący zlecenie (zleceniobiorca), gdy przetrzymuje cudze pieniądze (art. 741 k.c.; art. 507 k.z., w którym był wyraz „kapitał” zamiast „pieniądze”),
- obowiązany do wydania niesłusznego wzbogacenia i zwrotu świadczenia nie-należnego (art. 410 k.c.; art. 133 k.z.),
- kupujący od chwili, w której uzyskał możliwość korzystania z nabytego prawa (wynika to z ogólniejszego brzmienia art. 481 k.c., a przedtem ze szczególnego przepisu art. 338 k.z.).

Wypadek, gdy kupujący odstępuje od umowy z powodu wady rzeczy i obowiązany jest zwrócić rzecz, sprzedawca zaś powinien zwrócić otrzymaną cenę z ustawowymi odsetkami (art. 328 k.z.), rozwiązany jest obecnie ogólnymi przepisami k.c. (art. 560 § 2, art. 493 i 494), w których nie ma wprawdzie wzmianki o odsetkach, jednakże wydaje się — w myśl zasady wyżej omówionej: *dies interpellat pro homine* — że od terminu należności należą się odsetki.

W przepisach ustawowych określających podstawę żądania odsetek przewidywane są zarazem z reguły odsetki ustawowe, o których wysokości niżej.

Na mocy delegacji ustawowej rozporządzenie Rady Ministrów z 6.IX.1958 r. (Dz. U. z 1958 r. Nr 57, poz. 255) daje podstawę administracjom państwowych domów mieszkalnych do pobierania odsetek za zwłokę. Takiej podstawy — w charakterze zasady powszechnej — nie ma dla administracji domów spółdzielczych i prywatnych. W spółdzielniach może być taką podstawą zawarta w statucie i w opierającej się na niej uchwale walnego zgromadzenia spółdzielni. W domach prywatnych zaś podstawę może stanowić umowa stron, bez przekraczania jednak dozwolonych odsetek maksymalnych. Nie wyłącza to wykorzystania przez wierzyciela wspomnianego wyżej ogólnego przepisu art. 481 k.c.

Na mocy delegacji ustawowej, zarządzenia ustalające ogólne warunki dostaw i branżowe warunki dostaw przewidują obowiązek zapłaty odsetek za zwłokę obok kar umownych. O ich wysokości niżej.

(3) (4) Z orzeczenia sądu lub państwowych komisji arbitrażowych należą się odsetki żądane przez powoda lub powoda wzajemnego i zasądzone przez sąd. Uznanie przez sąd niższego odszkodowania niż żądane nie wyłącza odsetek, jak to wynika z cytowanego wyżej orzeczenia Sądu Najwyższego z 23.IV.1949 r.

Powstaje kwestia, czy z braku innych podstaw mogą być żądane odsetki jako środek ponagląjący wykonanie zobowiązania, nie koniecznie pieniężnego, uznanego przez sąd? Środek ten pod nazwą *astreinte* rozwinęło orzecznictwo francus-

kie w wieku XIX, jako odrębną instytucję nawet przy zobowiązaniach czynienia lub zaniechania, a nie tylko dania.

(5) Oprócz orzeczeń sądowych i arbitrażowych wchodzi jeszcze w rachubę orzeczenia władz przenoszące własność i zobowiązujące do dopłat lub przyznające odszkodowania, a więc np. władz rolnych przy realizacji reformy rolnej, władz orzekających wywłaszczenie itd.

*

Od jakiej daty należą się odsetki i jak je liczyć?

Gdy wynikają one z umowy, to według określonej w niej daty. Jeżeli zaś są one oparte tylko na ustawie, to w myśl zasady ogólnej *dies interpellat pro homine* od daty płatności, czyli wymagalności (art. 455 k.c.), a ściślej — włącznie z następnym dniem po płatności (art. 111 § 2 k.c.) Data ta może być wyraźnie wskazana w ustawie, jak np. w art. 48 pkt 2 i w art. 103 ustawy z 28.IV.1936 r. — prawo wekslowe (Dz. U. z 1936 r. Nr 37, poz. 282) lub też dorozumiana, jak np. przez użycie zwrotu „niezwłocznie” w art. 174 ustawy z 25.II.1964 r. — kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59).

Zgodnie z tym poglądem szczególną kwestię wyjaśnia Sąd Najwyższy: w myśl art. 240 k.z. (obecnie art. 472 i 473 k.c.) w związku z art. 243 k.z. (obecnie 476 k.c.) odsetki zwłoki należą się od dnia wymagalności długu. Przy opartym na tytule cywilnoprawnym zaopatrzeniu płatnym miesięcznie odsetki zwłoki w wysokości 8% biegają od daty płatności każdej zaległej raty miesięcznej (SN 27.X.1956 r. I CR 248/56 Zb. O. 58/3/66 — z.u.; PZS 57/10/61 — t.). Wyjaśnia też Sąd Najwyższy, że przez chwilę wymagalności długu należy rozumieć chwilę, w której nie tylko dług jest już wymagalny, lecz zarazem dłużnik popadł już w opóźnienie, a zatem przy długach terminowych należy przez chwilę wymagalności rozumieć chwilę nadejścia terminu, a przy długach bezterminowych — chwilę wezwania. Wezwanie ze strony wierzyciela nie wymaga żadnej formy, może być ustne lub na piśmie. Ustalona judykatura przyjmuje, że wytoczenie powództwa należy uważać za wezwanie dłużnika do spełnienia świadczeń zgłoszonych w pozwie (SN 24.XI.1962 r. III PR 55/62, OSPiKA 1963, poz. 239 — t.u. i notka K.P.).

Zgodnie z tym poglądem dekret z 24.XII.1952 r. o przewozie przesyłek i osób kolejami (Dz. U. z 1953 r. Nr 4, poz. 7; art. 115; dekret ten cytowany będzie dalej w skrócie jako „DKP”) normuje oprocentowanie odszkodowań w ten sposób, że odsetki liczyć należy od dnia płatności roszczenia, przy czym według przepisów wykonawczych: przy roszczeniach z tytułu nadpłat — od dnia pobrania nadpłaty, a z tytułu niedoboru — od dnia zapłaty, której dotyczy niedobór.

Orzecznictwo, niestety, nie wydaje się przyjmować powyższego poglądu jako stałej i bezwzględnej normy. Wypowiedziano bowiem również odmienne tezy. Według jednej z nich odsetki zasądza się od chwili wezwania dłużnika do zapłaty, za którą to chwilę może być uważane bądź doręczenie pozwu, bądź też inna forma podania do wiadomości dłużnika o istnieniu szkody przed wniesieniem pozwu (Sąd Wojewódzki dla Wojew. Warsz. 11.V.1956 r. III Cr 704/56 PUG 57/5/193 — t.u.). Według zaś innej tezy, w razie nieoznaczenia terminu płatności ani w umowie, ani w ustawie, obowiązek uiszczenia odsetek może powstać dopiero od chwili wezwania dłużnika przez wierzyciela do zaspokojenia roszczenia (SN 7.V.1959 r. 3 Cr 669/58 PUG 60/7/240 — t.u.).

Sposób obliczania dni wyjaśniają tezy orzeczeń arbitrażowych. Jeżeli więc zapłata została dokonana później niż następnego dnia roboczego po terminie płatności, to do okresu opóźnienia wlicza się zarówno pierwszy dzień po terminie

płatności, jak i dzień, w którym dokonano zapłaty (OKA Warszawa, 12.V.1959 r. III 8 Wa 173/59, OSPIKA 59/11/311 — t.u., PUG 59/7/3 — u). Odsetki zwłoki oblicza się za wszystkie dni opóźnienia bez względu na to, czy są to dni robocze, czy też wolne od pracy. (GKA 13.I.1960 r. XVI 342/59, OSPIKA 60/1/164 — t.u., PUG 60/4/3 — u).

Obliczania odsetek zwłoki od należności ratalnych można dokonywać według wzoru proponowanego przez sędziego Szczerskiego⁸:

$$x = \frac{c.m.p.(m+1)}{24.100}, \text{ gdzie } c = \text{kapitał (bądź rata),}$$

m = liczba miesięcy
 p = stopa procentowa.

Do uproszczenia petitum pozwu i sentencji wyroku służyć może przyjęcie pojęcia średniej daty płatności, które bywało stosowane w praktyce przed wojną. Na przykład jeżeli należność 200 zł (rata) płatna jest co miesiąc z góry, a na zaległość składają się raty z procentami prawnymi (8%) od uchybionych terminów od pierwszego stycznia do pierwszego września włącznie, czyli za 9 miesięcy, to średnia data płatności jest pierwszy maja i wystarczy wyjaśnić to w pozwie, wskazując zaległość 200 zł $\times$ 9 = 1800 złotych z odsetkami od średniej daty płatności, a w petitum prosić o zasądzenie 1800 zł z 8% od 1.V.1965 r.

Szczególną kwestią dla jednostek gospodarki społecznej w związku z postępowaniem arbitrażowym i wykonalnością orzeczeń OKA została wyjaśniona w sposób następujący: jeżeli GKA w trybie odwoławczym oddaliła roszczenie co do sumy zasądzonej przez OKA, to obowiązek zwrotu kwoty zainkasowanej na podstawie wykonalnego orzeczenia OKA powstaje z chwilą wydania orzeczenia GKA; od tego więc momentu rozpoczyna się bieg odsetek za opóźnienie w zwrocie zainkasowanej kwoty (GKA 19.XII.1960 r. XIV-227/60, OSPIKA 61/3/182).

Odrębna zasada obowiązuje w kwestii niewykonania w terminie umowy darowizny ze strony darczyńcy. W razie więc opóźnienia w zaplacie darowanej sumy pieniędzy, odsetki za opóźnienie należą się dopiero od dnia wytoczenia powództwa (art. 891 § 2 k.c.; art. 360 § 2 k.z.).

Ważne znaczenie ma kwestia odsetek od sumy należnej z tytułu czynu niedozwolonego. Znana jest tu rzymska jeszcze zasada: *semper moram fur facere videtur* — złodzieja zawsze uważa się za będącego w zwłóce.⁹

W kodeksie Napoleona obok zasady, że wszelki jakikolwiek czyn człowieka wyrządzający drugiemu szkodę obowiązuje tego, z czyjej winy szkoda nastąpiła, do jej naprawienia (art. 1382), nie podano wprawdzie zasady, że należą się odsetki od sumy odszkodowania, jednakże zasadę tę ustaliło orzecznictwo francuskie. Wzorując się na tym orzecznictwie Senat Rosyjski przy interpretacji artykułu 1382 stwierdził, że sąd stosownie do okoliczności sprawy może uznać prawo poszkodowanego do procentów od przyznanej mu sumy, jak również ustalić początek biegu tych procentów. (S.C. 104/1906¹⁰).

Zasada art. 134 k.z. została dosłownie przejęta do k.c. z roku 1964 (art. 415 k.c.). Naprawienie szkody to odszkodowanie, które przy zasadzie pełnego odszkodowania za normalne następstwa czynu niedozwolonego (art. 361 k.c.; art. 157 § 2 i 1 k.z.) obejmuje wyrównanie oczekiwanych korzyści normalnych, a więc także odset-

⁸ J. Szczerski: Obliczanie sumy zaległych odsetek od pieniężnych świadczeń periodycznych, „Nowe Prawo” 55/7—8/137.

⁹ T. Dydyński, op. cit. (pod Mora: I.8. § 1. cf I.17.20. D.13. I, I.7.C.4, 7).

¹⁰ Tow. Prawnicze, 1914, pod art. 1382, t. 7.

ki od dłuższej sumy pieniężnej (w związku z art. 363 k.c.; por. art. 159 zd. 1 k.z.). Wyjaśni to najlepiej przykład: utracona przez kupca korzyść mogłaby polegać na tym, że otrzymaną ze sprzedaży gotówką mógłby obracać, co przyniosłoby mu dochód (SN 17.V.1947 r. C III 230/47, PiP 1/48/14; cytowane w Prawie Cywilnym pod red. W. Świącieckiego, t. 1, s. 329, 351).

Rozważane mogą być następujące daty jako początek biegu odsetek:

1) Data wyrządzenia szkody (czynu niedozwolonego bądź faktu powodującego odpowiedzialność) jako data powstania tytułu kompensacyjnego (podobnie jak powołany wyżej DKP, art. 115 pkt 4).

W sprawie o manko momentem powstania zobowiązania jest albo data szkody, albo data jej ujawnienia, gdy niemożliwe jest ustalenie ścisłej daty powstania szkody. Co do płacenia odsetek (art. 248 § 1 k.z.; obecnie nieco różniący się art. 481 k.c.), to należy stwierdzić ponadto, czy dłużnik jest w zwłoce, o czym decyduje art. 243 § 1 k.z. (obecnie art. 476 k.c.) (SN 16.XII.1961 t. 2 CR 1139/60, OSN 63/4/81).

2) Data żądania odszkodowania (reklamacji) jako data nawiązania stosunku prawnego między wierzycielem a dłużnikiem. Może ona być łatwo ustalona (tak w wyjaśnieniu DKP, art. 115 ust. 4, przepisy wykonawcze: „pkt 3: przy innych roszczeniach od dnia wniesienia ważnej reklamacji lub wezwania do zapłaty”). W pewnej sprawie o wynagrodzenie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym orzeczono, że odsetki przysługują wierzycielowi (jednostce gospodarki społecznej) od daty wezwania dłużnika (pracownika, który przywłaszczył sobie pieniądze pracodawcy) do zapłaty. W braku wcześniejszego wezwania za chwilę wymagalności długu, od której można żądać odsetek, należy przyjąć datę doręczenia dłużnikowi pozwu (S W. Woj. Warsz. 3.II.1956 r. III Cr 2773/55, BMS 56/12/48 — t.u.gl.apr. Jerzego Ignatowicza).

3) Data wypłaty odszkodowania, gdy następuje podstawienie w prawa pierwotnego wierzyciela (poszkodowanego nowego wierzyciela) osoby trzeciej placącej za dłużnika (art. 518 k.c.), zwłaszcza zakładu ubezpieczeń (art. 828 k.c.). Ten nowy wierzyciel, nie mając wypłaconej sumy, a spełniając doniosłą funkcję społeczną naprawy szkody, nie powinien być w gorszym położeniu niż zwykły wierzyciel z mocy art. 481 k.c.

4) Data wniesienia pozwu jako krańcowa, ostateczna możliwość w braku innych podstaw. Warto tu wspomnieć, że adwokaci i sędziowie na ziemiach b. Kongresówki, w drodze zadawnionej tradycji napoleońskiej, uważają za właściwe stosowanie tej ostatniej daty, tj. żądania i zasądzenia odsetek od „dnia wniesienia pozwu”. Jest to stosowanie stanu prawnego według dawniejszego brzmienia k.c. Napoleona, bo od roku 1900 znowelizowano we Francji¹¹ art. 1139, uważając za dostateczne w tej mierze „proste wezwanie” (*simple sommation*) do zapłaty. Orzecznictwo francuskie, zwłaszcza nowsze, wypowiada się za kompensacyjnym charakterem odsetek i za liczeniem ich od dnia żądania lub też od daty wyrządzenia szkody.¹²

Załowac jednak należy, że w kodeksie cywilnym nie wyrażono *expressis verbis* zasady, iż odsetki od kwot z tytułu odszkodowania za czyn niedozwolony należą się od chwili wyrządzenia szkody.

Z braku umowy odsetki są płatne co roku z dołu, a jeżeli termin płatności sumy pieniężnej jest krótszy niż rok, to jednocześnie z zapłatą sumy (art. 360 k.c.; odmiennie art. 87 k.z., gdzie był termin półroczny).

¹¹ Loi 7.IV.1900 D.P. 1900. 4.43.

¹² Pod art. 1382 i 1383 np. w Code Civil Annoté Dalloz, 63 édition. Paris 1964, t. 23.

Od zaległych odsetek wolno liczyć odsetki za opóźnienie (tzw. anatocyzm) dopiero od chwili wytoczenia o nie powództwa, chyba że umową stron zaległości zostały skapitalizowane, czyli doliczone do głównej sumy już po ich powstaniu (art. 482 k.c.; art. 249 k.z.). Poprzednio przepis ten nie uchybiał odmiennym przepisom i zwyczajom handlowym (art. 249 § 2 k.z.). Obecnie wobec pominięcia w art. 359 k.c. zwyczaju, o jakim była mowa w art. 86 k.z., wydaje się, że powstawanie przeciwnego zwyczaju *praeter legem* jest niedopuszczalne. Skapitalizowanie z góry odsetek nie jest dopuszczalne nawet częściowo i ratami, tym samym więc nie jest dopuszczalna także umowa z góry o odsetki niezaległe „na procent składany” (pogląd zawarty w uzasadnieniu wyroku SN z 26.II.1960 r. 3 CR 922/59, OSN 61/3/70, s. 46).

W wypadku częściowej zapłaty określonego długu wierzyciel może zaliczyć wpłatę przede wszystkim na związane z tym długiem zaległe należności uboczne, do których włącza się koszty i odsetki (art. 451 k.c.; nieco odmiennie art. 212 § 2 k.z.). Kwestia, czy koszty mogą być oprocentowane, nie jest wyjaśniona dostatecznie i w praktyce nie zdarzają się żądania oprocentowania kosztów. Jeśli są to koszty powstałe przed wytoczeniem powództwa, które mogą stanowić przedmiot osobnego roszczenia, wydaje się, że nie ma przeszkód do żądania i zasądzenia odsetek.

Takaż sama zasada zaliczania najpierw na koszty postępowania, potem na odsetki i w końcu na kapitał obowiązuje przy podziale funduszów z egzekucji nieruchomości (art. 1026 § 2 k.p.c.).

Jeżeli odsetki zasądzone są solidarnie od pozwanych w procesie, to w następnym procesie regresowym z powództwa tego pozwanego, który należność uiszczył przeciwko drugiemu, ten ostatni nie może się skutecznie przeciwstawiać żądaniu zwrotu od niego zapłaconych odsetek (SN 30.IV.1957 r. 3 CR 340/56, OSN 59/1/8).

Co do pokwitowania odsetek, zaleca się wymienienie w kwicie wyraźnie i szczegółowo, co się kwituje: otrzymaną kwotę pieniężną, od jakiej sumy długu, za jaki czas (do jakiej daty) oraz według jakiej stopy procentowej. W braku bowiem wyraźnego brzmienia kwitu mają moc domniemania: 1) z pokwitowania zapłaty sumy dłużnej wynika domniemanie zapłaty należności ubocznych, czyli kosztów i odsetek; 2) z pokwitowania świadczenia okresowego (odsetek za wskazany okres) wynika domniemanie, że spełnione zostały również świadczenia okresowe wymagalne wcześniej (zapłacone zostały odsetki wcześniejsze) (art. 466 k.c.; art. 224 k.z.).

Wysokość odsetek ustawowych określa według art. 359 § 3 k.c. rozporządzenie Rady Ministrów. Może ono też zakazać zastrzegania i pobierania odsetek wyższych, które określa się jako maksymalne. Wymienione rozporządzenie zostało wydane 23.XII.1964 r. w sprawie określania wysokości odsetek ustawowych i maksymalnych (Dz. U. z 1964 r. Nr 47, poz. 321). Odsetki ustawowe określono na 8%, a maksymalne — na 12%. Utrzymane zostały dawne stawki (uchylonego przez art. VII przep. wpr. k.c.) dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z 3.XII.1935 r. o wysokości odsetek ustawowych (Dz. U. z 1935 r. Nr 88, poz. 545) oraz rozporządzeń Ministra Skarbu z 12.X.1932 r. (Dz. U. z 1932 r. Nr 90, poz. 759) i z 7.XI.1932 r. (Dz. U. z 1932 r. Nr 98, poz. 841; zmiana: Dz. U. z 1947 r. Nr 14, poz. 56), wydanych na podstawie rozp. Prez. Rzeczypospolitej z 29.VI.1924 r. o lichwie pieniężnej (Dz. U. z 1924 r. Nr 56, poz. 574; zmiana: Dz. U. z 1926 r. Nr 62, poz. 372), a także uchylonego przez art. VII przep. wpr. k.c.

Konsekwencją cywilną domagania się uiszczenia odsetek, jeżeli przewyższają

one maksymalną stopę, jest ich ograniczenie do rozmiarów odpowiadających tej stopie. Nadwyżka nie może być dochodzona sądownie.

Za zastrzeżenie lub pobieranie korzyści majątkowych przewyższających stopę odsetek maksymalnych ustalonych w rozporządzeniu Rady Ministrów na podstawie art. 359 § 3 k.c. przewidziana jest sankcja karna w art. XXV przep. wpraw. k.c., mianowicie kara aresztu do lat dwóch, i kara grzywny albo jedna z tych kar.

Oprócz tej stawki odsetek ustawowych niekiedy przepisy normują odsetki ustawowe szczególne. Do takich przepisów należą przepisy o odsetkach zwłoki w wysokości 2—3% miesięcznie, które powinien płacić pracodawca w razie zawinionej niewypłaty w terminie wynagrodzenia pracownikowi, począwszy od dnia zwłoki, a mianowicie robotnikowi (art. 32 rozp. Prez. Rzeczypospolitej z 16.III.1928 r. o umowie o pracę robotników — Dziennik Ustaw z 1928 r. Nr 35, poz. 324 z późn. zmianami) oraz pracownikowi umysłowemu (art. 15 rozp. Prez. Rzeczypospolitej z 16.III.1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych — Dz. U. z 1928 r. Nr 35, poz. 323 z późn. zmianami).

Te podwyższone odsetki należą się jedynie w razie zawinionego niewypłacenia wynagrodzenia za godziny normalnej pracy (SN 18.XI.1952 r. C 338/52, OSN 53/3/91), nienależą się zaś one od wynagrodzenia za pracę w godzinach nadliczbowych i od ekwiwalentu za nie wykorzystany urlop (SN 21.XII.1956 r. CR 913/56, OSN 58/2/38); przysługuje wtedy tylko stopa odsetek 8% rocznie. Podobnie, w myśl decyzji CRZZ z 18.I.1958 r. (nr 15/57/ZKR/57; cytowana, tak jak obie powyższe tezy, w zbiorze J. Zielińskiego „Prawo pracy”, wyd. 1963, s. 35), wynagrodzenie w postaci deputatu węglowego nie podpada pod rygor 2—3% odsetek, bo rygor ten odnosi się tylko do długu pieniężnego.

Na podstawie delegacji zawartej w ustawie z 30.I.1959 r. Prawo lokalowe (Dz. U. z 1962 r. Nr 47, poz. 227; art. 11 ust. 3) zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów z 6.IX.1958 r. w sprawie ustalenia wysokości odsetek zwłoki w uiszczaniu czynszu najmu i innych należności z tytułu najmu (Dz. U. z 1958 r. Nr 57, poz. 255), oznaczające stopę odsetek na 5% w stosunku miesięcznym, które liczy się miesięcznie, a nie dziennie; za okres do 15 dni odsetek się nie liczy, a za okres przekraczający 15 dni liczy się odsetki za pełny miesiąc. Na zasadzie takiegoż przepisu poprzedniego GKA wyjaśniła, że wysokość odsetek z tytułu opóźnienia w zapłacie czynszu najmu lokalu użytkowego wynosi 5% w stosunku miesięcznym, a nie 12% w stosunku rocznym między jednostkami gospodarki społecznej (GKA 14.V.1960 r. III R 380/60, PUG 1960/9, wkł. poz. 117 i OSPiKA 1960/311). Dotyczy to najmu, ale nie podnajmu (GKA 12.XII.1960 r. III R 824/60, PUG 1961/5, wkł. poz. 158, OSPiKA 1961/181 z gl.apr. Zbigniewa Radwańskiego).

DKP przewiduje w art. 115 płacenie odsetek 6% w stosunku rocznym od sum wymienionych w art. 100—102, 104 ust. 1 pkt 1 i art. 114 za całkowite lub częściowe zaginięcie lub uszkodzenie przesyłki, przekroczenie terminu dostawy, wydania przesyłki bez pobrania zaliczenia, nadpłaty i niedoboru taryfy, a w innych wypadkach odsetki ustawowe, czyli 8%. Kary umowne oraz sumy poniżej 20 zł nie podlegają procentowaniu.

Szczególna stopa odsetek na podstawie ustawy z 31.V.1962 r. — Prawo wynalazcze (Dz. U. z 1962 r. Nr 33, poz. 136) przewidziana jest w wysokości 3% rocznie w razie zwłoki w wypłacie wynagrodzenia twórcy wynalazku za projekt wynalazczy (zob. § 59 uchwały nr 74 Rady Ministrów z 5.I.1963 r. w sprawie zasad organizowania, kierowania i koordynowania spraw wynalazczości, rozpowszechniania projektów wynalazczych oraz zasad wynagrodzenia i finansowania

w zakresie wynalazczości — Monitor Polski z 1963 r. Nr 18, poz. 100). Co do tej zawinionej niewypłaty należności wynalazca postawiony jest w innym położeniu (3% rocznie) niż pracownik (2—3% miesięcznie), ale nie bardzo wiadomo, dlaczego.

Przepisy o dostawach pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej przewidują w ogólnych warunkach dostaw (zarząd. Przewodniczącego PKP z 9.IV.1959 r. — Monitor Polski z 1959 r. Nr 37, poz. 167 oraz z 2.IV.1963 r. — Mon. Pol. z 1963 r. Nr 34, poz. 172, zał. 2 § 89) odsetki umowne lub ustawowe 12% w stosunku rocznym. Podobnie regulują tę kwestię liczne przepisy ogólnych branżowych warunków dostaw.

Wobec braku przepisów o odsetkach w ustawie z 31.I.1961 r. o łączności (Dz. U. z 1961 r. Nr 8, poz. 48), w wypadku odpowiedzialności Państwowego Przedsiębiorstwa Polska Poczta Telegraf i Telefon za niewykonanie lub nienależyte wykonanie podstawowych usług ustalonych tą ustawą (art. 55 i nast.), jak również innych usług obowiązują przepisy ogólne co do odsetek — po wyczerpaniu postępowania reklamacyjnego.

Przedawnienie odsetek zostało skrócone w k.c. w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej do roku, a w innych stosunkach do lat trzech (art. 118 k.c., poprzednio 5 lat w art. 282 pkt 3 k.z.). Ponieważ do zobowiązań, które powstały przed dniem wejścia w życie kodeksu cywilnego, stosuje się przepisy tego kodeksu (art. XLIX przep. wpraw. k.c.), przeto będące w biegu odsetki od długów dawniejszych przedawnią się w ciągu trzech lat od chwili wejścia w życie k.c., czyli w dniu 31.XII.1968 r.

MIECZYŚLAW SOŚNIAK

Nowa ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym

I

Nowa ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym¹ zwraca nieco mniejszą uwagę praktyków niż ukończone rok przedtem kodyfikacje prawa cywilnego i procesu cywilnego. Nie ma w tym nic dziwnego, nas bowiem interesują przede wszystkim stosunki prawne zamykające się w obrębie naszego państwa oraz naszych własnych przepisów prawnych. Jednakże przy obecnej intensywności obrotu międzynarodowego nie wolno nam zapominać, że nie jest to jedyny teren działania norm prawnych, że coraz częściej możemy się spotkać z sytuacjami, w których zakres działania naszego prawa ulegnie ograniczeniu. Kiedy zaś powstaną takie sytuacje i na czyją rzecz ograniczymy zastosowanie własnego prawa — to właśnie przedmiot rozstrzygnięć prawa prywatnego międzynarodowego, czyli norm kolizyjnych, rozgraniczających w przestrzeni zastosowanie systemów prawnych różnych państw.

¹ Uchwalona dnia 12 listopada 1965 r. (Dz. U. Nr 46, poz. 290) i obowiązująca od dnia 1 lipca 1966 r.